

КОРОЄД С.О., ЛУЦЬКА Г.В., МАХІНЧУК В.М.

**ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ПОШКОДЖЕННЯМ НЕРУХОМОГО МАЙНА
ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

**PROBLEMS OF COMPENSATION FOR PROPERTY DAMAGE CAUSED
BY DAMAGE TO REAL ESTATE AS A RESULT OF ARMED AGGRESSION
OF THE RUSSIAN FEDERATION**

Стаття присвячена актуальній на сьогодні проблемі відшкодування потерпілим громадянам України майнової шкоди, завданої знищенням або пошкодженням їхнього нерухомого майна внаслідок широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року. Метою статті є встановлення можливості реалізації інституту цивільно-правової відповідальності щодо РФ за спричинені збройною агресією пошкодження та руйнування на території України нерухомого майна, а також перспектив захисту прав власників пошкодженого майна в українських судах. Розкриваються загальні підстави цивільно-правової відповідальності за завдану майнову шкоду на території України діями РФ. Наводиться аналіз положень законодавства України, яке формально з 2018 року допускає можливість пред'явлення в українські суди позовів до держави РФ про відшкодування шкоди, завданої внаслідок знищення або пошкодження майна у зв'язку із збройною агресією. Звертається увага, що при реалізації цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування майнової шкоди держава РФ має виступати в цивільній справі в процесуальному статусі відповідача. Водночас встановлено, що пред'явлення позовів до іноземної держави, без згоди її компетентних органів, прямо заборонено статтею 79 Закону України «Про міжнародне приватне право», на що також звертає увагу Верховний Суд. Оскільки такої згоди компетентних органів держави РФ одержати на практиці нереально, тому здійснення в українських судах постраждалими громадянами права на відшкодування майнової шкоди за рахунок РФ виключається, навіть за умови доведення в діях РФ складу цивільного правопорушення. Також здійснюється аналіз законопроектів, які передбачають механізми компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій. Констатовано, що зараз може бути застосовано раніше затверджений постановою Кабінету Міністрів України Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації. Проте встановлено, що цей Порядок не охоплює всі випадки компенсації. Водночас обґрунтовується, що якщо виплата компенсації не підпадає під дію зазначеного Порядку, то одержати від держави Україна компенсацію в інший спосіб чи в судовому порядку (зокрема на підставі ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та ст. 86 Кодексу цивільного захисту України чи ст. 1177 ЦК України) на сьогодні юридично

© КОРОЄД С.О. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права (ЗВО «Університет Короля Данила»)

© ЛУЦЬКА Г.В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права (ЗВО «Університет Короля Данила»)

© МАХІНЧУК В.М. – доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи (Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України)

неможливо. Зроблено висновок, що перспективним в плані надання постраждалим громадянам компенсації за пошкодження чи знищення їхнього нерухомого майна видається законопроект №7198, який встановлює принцип повного відшкодування завданих збитків.

Ключові слова: майнова шкода, відшкодування, цивільно-правова відповідальність, компенсація, нерухоме майно, житло, пошкодження, збройна агресія, держава Україна, Російська Федерація.

The article is devoted to the current problem of compensating the victim of Ukraine for property damage caused by destruction or damage to their real estate because of large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began on February 24th, 2022. The purpose of the article is to establish the possibility of implementing the institution of civil liability for the Russian Federation for damage caused by armed aggression and destruction of real estate in Ukraine, as well as prospects for protecting the rights of owners of damaged property in Ukrainian courts. The general bases of civil liability for the caused property damage in the territory of Ukraine by actions of the Russian Federation are revealed. An analysis of the provisions of the legislation of Ukraine, which formally from 2018 allows the possibility of filing lawsuits in the Ukrainian courts to state of the Russian Federation for compensation of damage caused by destruction or damage to property in connection with armed aggression. Attention is drawn to the fact that in the implementation of civil liability in the form of compensation for property damage, the state of Russian Federation must act in a civil case in the procedural status of the defendant. At the same time, it was established that filing lawsuits against a foreign state without the consent of its competent authorities is expressly prohibited by Article 79 of the Law of Ukraine "On Private International Law", which is also noted by the Supreme Court. Since it is unrealistic to obtain such consent from the competent authorities of the Russian Federation, the exercise of the right of compensation for property damage at the expense of the Russian Federation in Ukrainian courts is excluded, even if the actions of the Russian Federation prove a civil offense. There is also an analysis of bills that provide mechanisms for compensation for damage and destruction of certain categories of real estate as a result of hostilities. It was stated that the previously approved resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine can now be applied procedure for providing and determining the amount of financial assistance to victims of emergency situation and the amount of monetary compensation to victims whose houses (apartments) were destroyed as a result of a military emergency caused by armed aggression of the Russian Federation. However, it is established that this Procedure does not cover all cases of compensation. At the same time, it is substantiated that if the payment of compensation does not fall under the said Procedure, to receive compensation from the state of Ukraine in another way or in court (in particular under Article 19 of the Law of Ukraine "On Counterterrorism" and Article 86 of the Civil Protection Code or Article 1177 of the Civil Code of Ukraine) is currently legally impossible. It is concluded that the draft law №7198, which establishes the principle of full compensation for damages, is promising in terms of providing compensation to injured citizens for damage or destruction of their real estate.

Key words: property damage, compensation, civil liability, compensation, real estate, housing, damage, armed aggression, state of Ukraine, Russian Federation.

Вступ. Від початку широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року, постало питання відшкодування потерпілим особам – фізичним і юридичним особам – власникам пошкоджених та знищених об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України, майнової шкоди. А через два тижні після початку збройної агресії вже почали з'являтися перші законопроекти, які спрямовані на запровадження механізмів компенсації державою Україна завданих пошкодженням нерухомого майна збитків.

Проте питання цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування майнової шкоди саме державою Російською Федерацією наразі науковцями і практиками ще широко не

обговорюється. Тому встановлення можливості реалізації інституту цивільно-правової відповідальності щодо Російської Федерації за спричинені збройною агресією пошкодження та руйнування на території України нерухомого майна, а також перспектив захисту прав власників пошкодженого майна в українських судах й ставить за мету наша стаття. Для цього вважаємо за необхідне здійснити науково-практичний аналіз чинного в Україні нормативно-правового регулювання, судової практики та законодавчих ініціатив в сфері відшкодування майнової шкоди (компенсації збитків), завданої пошкодженням нерухомого майна внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу. Спочатку розкриємо загальні підстави цивільно-правової відповідальності за завдану майнову шкоду на території України діями Російської Федерації. Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду визначено Цивільним кодексом України, відповідно до положень якого:

– майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини (ст. 1166 ЦК України. Реалізація цієї норми здійснюється або в порядку цивільного судочинства або кримінального – при розгляді цивільного позову, якщо винна особа відмовляється відшкодувати завдану шкоду в добровільному порядку);

– шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом (ст. 1177 ЦК України. Проте зазначена норма не застосовується, оскільки відсутній відповідний закон);

– якщо інше не встановлено законом, з урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі. Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі (ст. 1192 ЦК України).

Отже, реалізація інституту цивільно-правової відповідальності в Україні у вигляді відшкодування майнової шкоди може здійснюватись або в добровільному або примусовому (судовому) порядку. Юридичною підставою застосування такої відповідальності є склад цивільного правопорушення. А також встановлення особи, яка є порушником – тобто завдала майнової шкоди. Доведення цих фактів (крім вини) покладається на потерпілу особу. Відшкодування майнової шкоди в цьому випадку буде заходом цивільно-правової відповідальності; при цьому має застосовуватись принцип повного відшкодування майнової шкоди.

Для покладення на державу Російську Федерацію цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування майнової шкоди, завданої пошкодженням нерухомого майна на території України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, вимагається пред'явлення кожною конкретною потерпілою особою – власником пошкодженого майна позову до держави Російської Федерації. Тобто держава Російська Федерація має виступати відповідачем за пред'явленим цивільним позовом.

Варто звернути увагу і згадати, що в Україні ще чотири роки тому Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII було передбачено, що відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, покладається на Російську Федерацію відповідно до принципів і норм міжнародного права (ч. 4 ст. 2 цього Закону). Крім того, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII також було передбачено, що: відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію. Держава Україна всіма можливими засобами сприятиме відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди Російською Федерацією (ч. 6 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»). Цим Законом

навіть було встановлено, що у разі нанесення шкоди суб'єктами іноземної держави нерезидентами підсудність встановлюється за місцем нанесення шкоди з урахуванням правил підсудності, встановленої цим Законом (ст. 12).

Для реалізації цих положень, в частині забезпечення судового захисту в українських судах, Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII було внесено зміни до статті 28 ЦПК України (пункт 17), якими держава Україна «формально» передбачила юридичну можливість пред'явлення потерпілими (за місцем їхнього проживання або перебування) позовів про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, а також зміни до статті 5 Закону України «Про судовий збір» (пункти 21 і 22), якими держава звільнила від сплати судового збору позивачів у справах за позовами до держави-агресора Російської Федерації про відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди у зв'язку з тимчасовою окупацією території України, збройною агресією, збройним конфліктом, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно.

Як вже було зазначено вище, при реалізації цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування майнової шкоди, держава Російська Федерація має виступати в цивільній справі в процесуальному статусі відповідача за пред'явленим до неї позовом. Проте зауважимо, що пред'явлення позовів до іноземної держави, без згоди її компетентних органів, прямо забороняє стаття 79 Закону України «Про міжнародне приватне право», положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженого Указом Президента від 10 червня 1993 року № 198/93, стаття 32 Віденської конвенції 1961 року, стаття 5 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності від 2 грудня 2004 року. Такої згоди компетентних органів держави Російської Федерації одержати на практиці нереально. А прямої можливості пред'явлення в українському суді позову до Російської Федерації ані міжнародним договором України, ані законом України не передбачено. Тобто здійснення в українських судах постраждалими громадянами права на відшкодування майнової шкоди, завданої знищенням чи пошкодженням їхнього майна, за рахунок Російської Федерації виключається, навіть за умови доведення в діях Російської Федерації складу цивільного правопорушення.

До речі, вже навіть сформувався судово-практика Верховного Суду з питань пред'явлення в українські суди таких позовів до держави Російської Федерації. Так, наприклад, в постанові Верховного Суду від 27.10.2021 у справі № 710/784/19 сформульовано висновок, що відповідач – Російська Федерація має в Україні судовий імунітет, а отже, необхідна згода дипломатичного представництва на пред'явлення до нього позову про відшкодування шкоди. За відсутності такої згоди іноземна держава не може одержати правового статусу відповідача в цивільному процесі України, а український суд не має права здійснювати подальші процесуальні дії. Схожі висновки викладено у постановках Верховного Суду від 13.05.2020 у справі № 711/17/19, від 09.06.2021 у справі № 265/7703/19, від 11.08.2021 у справі № 542/1323/18, від 01.09.2021 у справі № 754/10080/19 [1].

А відтак, пред'явити до держави Російської Федерації цивільний позов про відшкодування майнової шкоди, завданої пошкодженням чи знищенням нерухомого майна на території України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, можна лише у відповідний національний суд Російської Федерації відповідно до процесуального законодавства Російської Федерації.

І лише після звернення до національних судів Російської Федерації та отримання відмови в судовому захисті (остаточного рішення суду Російської Федерації про відмову у відшкодуванні), потерпілий громадянин України або українська юридична особа вправі на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод звертатись до Європейського суду з прав людини, що й буде ефективним засобом захисту. Проте варто взяти до уваги ухвалену нещодавно (22 березня 2022 р.) Європейським судом з прав людини Резолюцію про наслідки припинення членства РФ у Раді Європи у світлі статті 58 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на які слушно звернула увагу суддя Верховного Суду Т. Анцупова: а) Російська Федерація перестає бути високою Договірною Стороною Конвенції 16 вересня 2022 року;

б) Суд має компетенцію розглядати заяви проти Російської Федерації, які можуть становити порушення Конвенції, за умови, що вони тривали до 16 вересня 2022 року [2]. Тож, факти заподіяння майнової шкоди в результаті знищення та пошкодження нерухомого майна на території України внаслідок широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 24 лютого 2022 року, й до 16 вересня 2022 року, можуть бути предметом розгляду Європейського суду з прав людини.

Отже, оскільки зважаючи на наведені вище положення цивільного законодавства України отримати відшкодування майнової шкоди в результаті пошкодження чи знищення майна в Україні його власники – громадяни та юридичні особи можуть лише з підстав і в порядку, що передбачені законодавством України, а також від чітко визначеного відповідального суб'єкта – тобто держави Російської Федерації, проте, як було обгрунтовано нами вище, щодо держави Російської Федерації в межах правового поля України неможливо в українських судах реалізувати цивільно-правову відповідальність у вигляді відшкодування майнової шкоди, а відтак з метою забезпечення реального відшкодування майнової шкоди має бути визначено іншого суб'єкта, який за своєю згодою (за відсутності передбаченого законом України обов'язку нести цивільно-правову відповідальність за дії іншого суб'єкта) буде надавати грошову або натуральну компенсацію за знищене та пошкоджене майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Тому з метою визначення правових та організаційних засад надання державою України компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації з дня набрання чинності Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», до Верховної Ради України суб'єктами права законодавчої ініціативи було внесено проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [3]. Аналіз змісту цього законопроекту дає підстави для висновку, що комплекс заходів, які цим законопроектом передбачається доручити Кабінету Міністрів України, а також передбачувані законопроектом джерела фінансування компенсації (фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації; міжнародна технічна та/або поворотна або безповоротна фінансова допомога; інші джерела, не заборонені законодавством України) за відсутності реальних гарантій формування такого фонду та отримання міжнародної допомоги в достатньому обсязі, свідчать про мало імовірну і довгострокову перспективу реалізації мети законопроекту. Хоча сам механізм (процедура) компенсації не викликає суттєвих заперечень.

Варто зауважити, що передбачений законопроектом № 7198 механізм компенсації юридично не є відшкодуванням майнової шкоди як заходу цивільно-правової відповідальності, хоча й передбачає принцип повного відшкодування в розумінні положень Цивільного кодексу України. А реалізація запропонованого механізму компенсації потребує виконання ряду формальних моментів та знаходження джерел фінансування.

Схожими із законопроектом № 7198 є проект Закону України «Про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок проведення антитерористичної операції або операції Об'єднаних сил» [4] та проект Закону України «Про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії» [5], які визначають дещо подібні механізми надання державою України компенсації постраждалим громадянам. Водночас у Верховній Раді України було зареєстровано ще два законопроекти – проект Закону України «Про відновлення житла, втраченого в результаті здійснення Російською Федерацією збройної агресії проти України» [6] та проект Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування відновлення житла, втраченого в результаті збройної агресії Російської Федерації проти України» [7], але які не містять конкретних механізмів компенсації, тому на увагу не заслуговують.

Окремий інтерес викликає проект Закону України «Про компенсацію за майно, втрачене, пошкоджене та знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації та справедливий розподіл репарацій» (законопроект № 7237) [8], який, у порівнянні із законопроектом № 7198, передбачає дещо інший механізм компенсації: ним передбачається, що захист права власності постраждалих фізичних осіб, їх спадкоємців та постраждалих юридичних осіб здійснюється шляхом виплати первинної (1) та повної (2) компенсації за втрачене, пошкоджене чи зруйноване майно. Але цей проект не забезпечує принцип повного відшкодування; до того ж порядок відшкодування шкоди залишається чітко невизначеним.

Отже можна вважати, що саме текст законопроекту № 7198, який було прийнятого в першому читанні 1 квітня 2022 року, й буде покладено в основу законодавчого регулювання порядку компенсації.

Додатково варто зважати на історико-правовий досвід і звернути увагу, що ця проблема в правовому полі України не є новою, оскільки питання відшкодування майнової шкоди, завданої майну (в результаті пошкоджень чи руйнувань жилих будинків) громадян внаслідок збройного конфлікту у зв'язку із діяльністю незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України стали виникати після 2014 року з проведенням українською владою анти-терористичної операції та операції Об'єднаних сил. Проте, як вже було зазначено вище, оскільки стягнення майнової шкоди з держави Російської Федерації в українських судах неможливе, тому завдану знищенням або пошкодженням нерухомого майна (зокрема жилих будинків) на сході України майнову шкоду постраждали громадяни намагалися стягнути саме з держави Україна.

Так, оскільки у 2014 році події у Донецькій та Луганській областях були визнані як терористичні акти, а діяльність щодо забезпечення миру і повернення контролю над невідконтрольними територіями була названа антитерористичною операцією, це спровокувало юридичну плутанину та невизначеність щодо застосування відповідного законодавства. Думки юристів розділились: одні вважали, що відшкодування шкоди за зруйновану нерухомість повинно відбуватися на підставі статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» як шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом; інша думка – на підставі ст. 1177 ЦК України як шкоди фізичній особі, що потерпіла від кримінального правопорушення [9; 10]. Національна судова практика йшла двома шляхами: в одних випадках позовні вимоги про відшкодування шкоди за зруйноване майно в результаті проведення антитерористичної операції ґрунтувалися лише на Законі України «Про боротьбу з тероризмом» (а деякі додатково містили посилання й на ст. 1177 ЦК України), а в інших – також на нормах Кодексу цивільного захисту України. Стосовно позовних вимог, які ґрунтувалися на положеннях Закону України «Про боротьбу з тероризмом», то довгоочікуваною стала постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2019 в цивільній справі № 265/6582/16-ц, в якій зазначено, що відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом. Відшкодування шкоди, заподіяної організації, підприємству або установі терористичним актом, провадиться в порядку, визначеному законом (стаття 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»). Велика Палата зробила висновок, що передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, з огляду на відсутність відповідного закону не породжує легітимного очікування на отримання від Держави України такого відшкодування за пошкодженням у період проведення антитерористичної операції об'єкт нежитлової нерухомості незалежно від того, на якій території – підконтрольній чи невідконтрольній Україні – мав місце вказаний акт [11]. Також мали місце випадки пред'явлення позовів на підставі ч. 10 ст. 86 Кодексу цивільного захисту України як відшкодування шкоди за пошкоджене майно внаслідок такої надзвичайної ситуації, як терористичний акт [12]. Водночас стаття 1177 ЦК України ставить можливість відшкодування майнової шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, яка має компенсуватися йому за рахунок Державного бюджету України, в залежності від існування спеціального (окремого) закону, якого наразі не існує. На підставі ж загальних норм про цивільно-правову відповідальність (статті 1166, 1173, 1174 ЦК України) держава Україна може бути відповідальною за шкоду, завдану майну громадян на території проведення антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил) лише у випадку встановлення в діях державних органів влади України складу цивільного правопорушення.

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду О.В. Ступак з приводу такої ситуації зазначала, що при розгляді цієї категорії справ виникає багато питань щодо правозастосування. У більшості відповідних позовів ставилось питання про відшкодування шкоди, спричиненої терористичним актом, а на підтвердження факту останнього додавалася довідка Служби безпеки України про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками скоєння терористичного акту. Однак вироку в цій справі поки немає. "Цивільний суд у рамках розгляду справи про відшкодування шкоди за пошкоджене майно не може сам встановлювати, чи було скоєно терористичний акт", – пояснила суддя. Отже, зазначила вона, правовий шлях у цій категорії справ із посиланням на ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» – неперспективний. Інший шлях, яким ідуть правники, – застосування Кодексу цивільного захисту

України, з огляду на те, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р. № 47-р в зоні конфлікту було встановлено режим надзвичайної ситуації. Стаття 86 Кодексу регламентує забезпечення житлом постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій. Однак, зазначила суддя, в цьому випадку йдеться лише про будівлі, при цьому особа може отримати відшкодування тільки в разі передачі пошкодженого житла органу місцевого самоврядування. Суддя зазначила, що сьогодні перед вирішенням цих питань судова система, практично, лишилася наодинці. Адже законодавчий орган не ухвалив закону, що визначає порядок відшкодування шкоди, спричиненої саме подіями на сході України [13]. Проте зазначимо, що жоден із внесених у 2014, 2015, 2016 рр. на розгляд Верховної Ради України законопроектів, які стосувались компенсації майнової шкоди, завданої під час проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, так й не було прийнято [14; 15; 16; 17; 18].

Водночас постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 767 було затверджено новий Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації (далі – Порядок № 767). Цей Порядок прийнято на зміну попередньому Порядку в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 623. Зазначений новий Порядок встановив механізм надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій і розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації. Постраждалими визнаються громадяни України, іноземці та особи без громадянства, житлові будинки (квартири) (далі – житло) яких пошкоджено/зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації, або проведення робіт з ліквідації її наслідків (далі – постраждали). Грошова допомога надається постраждалим, житло яких пошкоджено внаслідок надзвичайної ситуації або проведення робіт з ліквідації її наслідків та які відмовилися від евакуації, відселення та залишилися на попередньому місці проживання та/або в межах відповідного населеного пункту. Грошова компенсація надається постраждалим, які є власниками житла, яке перебуває на контрольованих Україною територіях та було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, після дати набрання чинності Указом Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Особи, житло яких було зруйноване, але на дату обстеження є повністю або частково відбудованим, мають право на отримання грошової компенсації, крім випадку, якщо те ж саме зруйноване житло було повністю відновлене за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів або за кошти суб'єктів господарювання. Органи місцевого самоврядування, а в разі їх відсутності – військово-цивільні адміністрації населених пунктів проводять обстеження пошкодженого або зруйнованого житла, обліковують його, складають і затверджують списки постраждалих на відповідній території, збирають інформацію, необхідну для прийняття рішень щодо надання або відмови в наданні грошової компенсації та видають довідки про визнання особи постраждалою внаслідок надзвичайної ситуації. Рішення про надання постраждалим грошової допомоги та її розмір приймає Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади (в особі відповідних комісій, які утворюються в Донецькій та Луганській областях Донецькою та Луганською облдержадміністраціями). Розмір грошової допомоги постраждалим становить від трьох до 15 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Під час визначення розміру грошової допомоги враховується розмір заподіяної матеріальної шкоди, страхових виплат, інших видів допомог. Розмір грошової компенсації постраждалим визначається за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України відповідно до місцезнаходження житла, що є чинними на дату затвердження узагальненого списку відповідно (але не більш як 300 тис. гривень за один об'єкт зруйнованого житла). У разі виплати Казначейством коштів для виконання рішення суду про надання компенсації (відшкодування шкоди) за те ж саме зруйноване житло граничний розмір грошової компенсації, визначений цим пунктом, зменшується на сукупний розмір раніше отриманих коштів.

Разом з тим, варто зауважити, що зазначений Порядок № 767 може бути застосований й раз, в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої 24 лютого 2022 року. Проте цей Порядок № 767 стосується лише постраждалих осіб – громадян та лише їхніх житлових будинків (квартир), які було саме зруйновано. На власників – юридичних

осіб та на інші об'єкти нерухомості (нежилі приміщення і споруди), а також на факти пошкодження житлових будинків (квартир) без їх повного руйнування цей Порядок не поширюється. Крім того, Порядок № 767 поширюється тільки на тих цивільних осіб, які залишаються проживати у населеному пункті, в якому було зруйновано їхнє житло. Дія Порядку № 767 не поширюється на внутрішньо переміщених осіб та інших осіб, які переїхали до іншого населеного пункту. Також Порядок не застосовується до осіб, котрі проживають на території, яка контролюється озброєними групами. На ці недоліки зазначеного Порядку зверталась увага в доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні [19].

Таким чином, якщо виплата компенсації не підпадає під дію зазначеного Порядку № 767, одержати від держави Україна компенсацію (відшкодування) в іншій спосіб чи в судовому порядку (зокрема на підставі ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та ст. 86 Кодексу цивільного захисту України чи ст. 1177 ЦК України) на сьогодні юридично неможливо. Тому перспективним в плані надання постраждалим громадянам компенсації за пошкодження чи знищення їхнього нерухомого майна видається аналізований нами вище законопроект № 7198, який встановлює принцип повного відшкодування громадянам завданих збитків за рахунок держави Україна і водночас передбачає відступлення отримувачами компенсації на користь держави Україна права вимоги до Російської Федерації щодо відшкодування збитків за пошкодження або знищення об'єкта нерухомого майна, заподіяних внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. А в подальшому, на наш погляд, можливе покладення (так би мовити «в порядку регресу») такої відповідальності на Російську Федерацію відповідно до принципів і норм міжнародного права (зокрема стягнення у вигляді компенсації через Європейський суд з прав людини).

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційно-го цивільного суду від 27.10.2021 у справі № 710/784/19 (провадження № 61-5289св20). URL: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=5&id=134424&menu=135063>.
2. Коментар судді ВС Тетяни Анцупової щодо ухвалення ЄСПЛ Резолюції про наслідки припинення членства РФ у Раді Європи. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1264425/>.
3. Проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24.03.2022 № 7198. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7198&skl=10.
4. Проект Закону України «Про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок проведення антитерористичної операції або операції Об'єднаних сил» від 17.03.2021 № 5177-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25987>.
5. Проект Закону України «Про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії» від 01.03.2021 № 5177. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25726>.
6. Проект Закону України «Про відновлення житла, втраченого в результаті здійснення Російською Федерацією збройної агресії проти України» від 10.03.2022 № 7134. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39189>.
7. Проект Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування відновлення житла, втраченого в результаті збройної агресії Російської Федерації проти України» від 10.03.2022 № 7135. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39190>.
8. Проект Закону України «Про компенсацію за майно, втрачене, пошкоджене та знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації та справедливий розподіл репарацій» від 31.03.2022 № 7237. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39332>.
9. Шишкіна Е. Компенсація за пошкоджене/зруйноване майно внаслідок збройного конфлікту в судовому порядку: місія можлива? Юридична газета. 2019. № 33–34 (687–688).
10. Сегеда Ю. Відшкодування шкоди, завданої в результаті. АТО: сподівання та реалії. Юридична Газета. 2016. № 18–19 (516–517).
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у цивільній справі № 265/6582/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>.

12. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у цивільній справі № 227/6023/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74021731>; Постанова Верховного Суду від 11 липня 2018 року у цивільній справі № 219/11736/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75345588>.

13. З проблемою компенсації за житло, зруйноване внаслідок збройного конфлікту, судова система лишилася наодинці. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/753159/>.

14. Проект закону України «Про компенсацію майнової шкоди, завданої під час проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях» від 10.07.2014 № 4272а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51684.

15. Проект закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (щодо компенсації вартості пошкодженого майна)» від 18.02.2015 № 2167. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54094.

16. Проект закону України «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо компенсації за пошкоджене житло внаслідок проведення АТО» від 09.11.2015 № 3434. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57001.

17. Проект закону України «Про відшкодування збитків за зруйноване (знищене) або пошкоджене приватне житло особам, приватне житло або приватні домогосподарства яких були пошкоджені (зруйновані) під час проведення антитерористичної операції» від 24.03.2016 № 4301. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58524.

18. Проект закону України «Про відшкодування збитків, завданих житлу населення внаслідок проведення антитерористичної операції» від 11.04.2016 № 4301-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58670.

19. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2019 року. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16May-15Aug2019_UA.pdf.

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.1.8>

ТКАЧУК А.В.

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВА (РЕСТИТУЦІЯ ТА КОНДИКЦІЯ)

CORRELATION OF OBLIGATORY WAYS OF PROTECTION OF CIVIL RIGHTS (RESTITUTION AND CONDITION)

Наукова праця передбачає дослідження теоретичної та практичної складової юридичних категорій що виступають зобов'язальним способом захисту. Актуальність даного питання зумовлена необхідністю чіткого розмежування таких засобів як реституція та кондикція, що зумовить їх застосування найбільш повною мірою при захисті порушених прав та законних інтересів.

Стаття передбачає дослідження питання співвідношення реституція та кондикції як зобов'язальних способів захисту. Наведено співвідношення даних дефініцій, наукові точки зору щодо даних правових категорій та виокремлено умови застосування реституційних вимог та наведено їх порівняння з кондикційним зобов'язанням. Розглянуто нормативне застосування даних способів захисту їх функціональну спрямованість та практичне застосування у судочинстві.

Проаналізовано коло осіб кондикційного позову та коло осіб що використовують правовий інструмент – реституцію. Наведено основну відмінність досліджуван-